

SLÄKTMINNEN . TILLÄGG I

NÅGRA BARNDOMSMINNEN

Odensjö i mars 1978

Birgit Wennersten

Hur vi bodde när jag var barn.

Storgatan 84 bestod av två 4-våningars stenhus med en gemensam port. Genom den kom man in i det ekande, dragiga och kalla "valvet", där barn inte fick vara och leka. Till vänster var uppgången till 84 A, till höger till 84 B, där vi bodde två trappor upp. Gården var en grusgård utan förskönande drag. Soptunnorna stod där, och det fanns även ett uthus.

Vår lägenhet hade två rum åt Kanberget och kök åt gården. Det fanns en särskild köksingång som ledde direkt in i köket och en ingång som ledde in i en tambur. I köket fanns en kökssoffa och en byrå för "jungfrun", förutom köksbord och -stolar. Där fanns vedspis och vatten och avlopp. I rummen eldades ~~med~~ kakelugnar. Ena rummet var matsal, och där fanns ekbordet, som nu står i vårt kök, matstolar, inventionssoffa, sideboard och bokhylla. I sängkammaren sov familjen. Där fanns förutom sängar en stor byrå med spegel och en lavoar med tvättuppsats. WC delades med grannfamiljen och var beläget i farstun. Sängkammaren var också vår lekplats och där fanns mina leksaker.

Flyttning skedde då alltid 1 oktober, så jag hade just börjat skolan, då vi 1923 flyttade till Kanbergsgatan 8. Det var en stor standardförbättring, eftersom bostaden där utgjordes av 3 rum och kök, jungfrualkov och separat WC. Även den lägenheten hade två ingångar. I köket fanns vedspis och den panna som eldad med ved värmdde upp lägenhetens element. Vid spisen fanns en varmvattenberedare, som måste tömmas i en balja, eftersom den inte hade kran till någon diskho. I badrummet satt en stor varmvattenreservoar på väggen. Den var ansluten till det vanliga värmesystemet men kunde stängas av och var av ekonomiska skäl endast påsatt ibland. - Hallen var ganska stor och hade plats för en korgmöbel, trots att det därifrån gick dörrar till alla tre rummen, kök och WC. Ett rum blev här herrum, och det fick nya eknöbler, d.v.s. den soffa med två fåtöljer och bord, som nu står i Slätthem. Där

fanns också skrivbord och bokhylla. Tapeten var mörkblommig och möbeltyget mörkblått. På golvet låg en wiltonmatta i rött och blått. Där luktade alltid svagt cigarr eller pipa. Vi barn fick absolut inte leka där och inte gå in dit utan att knacka. Herrrummet var förbundet med matsalen med en kort korridor som även innehöll en garderob. Därigenom kunde det hållas ganska väl isolerat från den övriga våningen. - Matsalen innehöll möblerna från Storgatan. Under bordet låg en korkmatta, och runt omkring låg farmors mönstervävda trasmattor. Då Ragnar föddes fick jag min sovplats i matsalen. Innan dess låg jag i sängkammaren på den smala och korta schäslongen, som sedan övertogs av Gunnar. I sängkammaren stod mitt dockskåp som pappa gjort av sockerlådor och som var både tapetserat och klätt utanpå. I den stora klädkammaren förvarades våra andra leksaker. Både mamma och Wanda gav mig de leksaker de själva haft som barn. Mammans docka blev tyvärr offer för en alltför ingående operation, då en av mina kamrater var "doktor". Den tillhörande dockvagnen fanns kvar men mötte sitt öde, då Kerstin fick den i arv. Mamma brukade med en viss bitterhet berätta att hon önskat sig den så hett, men att hon fick den först då hon slutat leka med dockor. Det var en flätad korgvagn med trähjul. En del dockskåpsmöbler fick jag också, men de lektes snart sönder. Av Wanda fick jag ett bord och två stolar, klädda med blommig vaxtaft, och som såg ut precis som "riktiga" korgmöbler. De var för stora till formatet för dockskåpet, och jag minns inte hur de ~~mötte sitt öde~~ gick sönder. En röd byrå i samma format finns nog ännu kvar, om den inte hamnat i soptunnan hos något av barnbarnen.

Huset var rappat och målat i en märklig brunlila nyans. Runtom fanns en grusgång och gräsmattor samt en berså med bänkar. Jag ville inte riktigt godkänna bersån, eftersom den inramades av järnek och alls inte bildade en grotta som syrenbersåerna i Odensjö. Utanför vårt sängkamarfönster växte ståtliga stockrosor, men annars fanns endast någon enstaka rosenrabatt. Gården var inte avsedd

som lekplats för barn, och det behövdes inte, eftersom vi hade hela Kanberget utanför. Gatan var snarast en väg, grusad och med en likaså grusad trottoar, där det gick fint att hoppa hage och rep eller spela kula. Trafiken var obetydlig, eftersom det var en återvändsgata. Trängen låg inte långt därifrån, och "bassar" tog ofta en genväg förbi oss ner till stan. Då brukade vi tugga "knallar" av dem. Det var en sorts ytterst torra skorpor som var soldatens reservproviant.

Hyran för denna lägenhet var 1600 kr/år. Så skulle värmesystemet läggas om till en gemensam panna i källaren och hyran i samband därmed höjas några hundra kronor. Det blev för mycket för mina föräldrars budget, och vi flyttade 1928 till Drottninggatan 39, ett fyrvåningars stenhus mitt i stan, där vi bodde högst upp. Det var ett gammalt hus med högt i tak, och det blev långa trappor som vindlade sig upp. I trapporna var väggarna prydda med svanar som simmade mellan gula iris.

Lägenheten var nog minst lika stor som den förra, men det fanns varken badrum eller jungfrukammare. Hyran var c:a 1100/år till att börja med. Då eldade vi själva, dels i en kokskamin i hallen, dels i kakelugnar. Det var en mycket varm bostad, vilket den förra inte varit, så bränslekostnaden sjönk också. Från början hade det varit en jätteväning som nu delats upp på två. Badrummet hade hamnat i den andra delen. Pappa utverkade ett litet tvättrum in till sängkammaren, men bada fick vi göra i stadens badhus eller i skolbadet, som var öppet för lärare någon kväll i veckan. Då kakelugnarna byttes mot centralvärme blev vedboden på vinden utanför överflödigt, och den inkorporerades då i bostaden och inreddes till rum åt mig, mitt första egna sovrum som blev färdigt då jag började gymnasiet 1932. Dessförinnan låg både Gunnar och jag i matsalen, där vi också fått ett skrivbord att dela på.

Hur vårt hushåll sköttes och vad vi åt.

Arbetskraften var billig. En "jungfru" hade en månadslön på 25 -30 kronor och fick vara nöjd med en sovplats i köket. Matlagningen var mer komplicerad än nu, eftersom det varken fanns djupfryst eller konserver. Inte förrän vi flyttade till Drottninggatan hade vi frysskåp (med is). Potatis och rotfrukter köptes för vinterns behov och förvarades i källaren. Mjölk fick vi från en gård utanför staden. Varje morgon kom häst och vagn därigrån. Vi hade två mjölkflaskor med namnplåt, och den fulla byttes då mot en tom. Men så blev det mycket tal om epidemier och vad mjölken kunde spela för roll i sammanhanget, och det blev allt större hygieniska krav på dem som själva körde ut sin mjölk, så till slut började även vi handla i en mjölkbutik som förresten lämpligt nog öppnats just i hörnet av Storgatan 84. Gunnar och jag utlovades 2 öre för var gång vi gjorde mjölkinköpet. Inte heller mjölkbutikernas hantering verkade över sig hygienisk. Mjölken förvarades i stora kar (liksom grädden) och mättes upp för hand. Men här rörde det sig förstås om pastöriserad vara. Konservering var ett stort extraarbete varje höst. Mamma kokade in lingon och äppelmos. Från tidiga år minns jag även att hon torkade blåbär, ringäpplen (skalade äpplen skurna tvärsöver i skivor sedan kärnhuset tagits bort) och nypon. Det senare fortsatte till sen tid. Gurka lades in, ägg förvarades i vattenglas för att användas till matlagning och bakning under vintern, då hönsen värpte dåligt. Så konserverades bär och frukt för att användas till fest och söndagsefterrätt. - Mamma skötte alla inköp själv. Kött och fisk inhandlades i saluhallen vid torget, grönsaker och frukt på torget. "Vår" speceriaffär låg vid Pilens backe, just där mamma nu bor. Den är nu flyttad till Gamla Linköping. Innehavaren hette Petri. Han var alltid klädd i hökarmössa och vit rock. Att få varor hem-sända kostade inget extra, men pojken som fraktade hem dem per cykel fick väl ändå ofta en 25-öring.

Vi åt vårt morgonmål, bestående av havrevälling och smörgås, i köket. Såväl frukost som middag åt vi i matsalen. Där var då dukat med vit duk, och vi hade våra tygservetter i väskor eller ringar. I skolan serverades ingen mat på den tiden utom till mycket fattiga barn som utspisades med soppa. Vi åt alltså alltid frukost hemma, kl. 11. Då serverades havregrynsgröts¹ samt någon restmat, blodpudding e.d. Till maten fick vi mjölk och smörgås. De vuxna drack också kaffe. Till middag hade vi alltid varmrätt och efterrätt samt sedan kaffe för de vuxna på en bricka vid soffbordet. Ofta drack vi då lingondricka till maten. En ringklocka över bordet kallade på jungfrun för tallriksbyte och byte av maträtt. Man fick inte resa sig från matbordet förrän alla ätit färdigt. Detta gällde även mamma. Middagen åts vid 3 - 4 tiden. Till kvällen åt vi sedan smörgås och mjölk eller choklad i köket.

~~För oss~~ För oss barn var jungfrun en viktig person. Det var ju henne vi umgicks med hela dagarna då våra föräldrar var i skolan. De var förstås mycket olika både till sätt och färdigheter. Flera år hade vi en ganska duktig men rätt sur person, som vi efteråt kallade "Arga Signe". Hon blev olyckligtvis sjuk, mycket lindrigt, i scharlakansfeber samma sommar som jag, och på hennes önskan delade vi rum de sista veckorna jag var på Epidemisjukhuset. Att hon önskade det förvånade mig mycket, och besvärade mig också, eftersom jag inte tyckte vi hade något att säga varandra. Hon blev ofrivilligt orsak till att Gunnar brännskadades svårt av en kastrull kokande vatten, då han sprang emot henne i köket. När Ragnar föddes, någon vecka senare, sade hon upp sig och ersattes med en stor, glad 20-årig flicka som vi döpte till "Snälla Signe". Av denna Signe fick min kusin Greta och jag genom envis utfrågning en del information om könslivet. Fast jag var nära elva år när Ragnar föddes, kom det för mig som en fullständig överraskning. Jag trodde mamma gått med en kudde på magen, jag visste till och med precis vilken. Helt oupplyst var jag ju inte, eftersom jag hört på ~~sin~~ andra ungers prat, och nu kände jag mig både dum och lurad. Mamma påstår

visserligen efteråt att hon aldrig talat om någon kudde, men visst är att hon inte talat om något syskon heller. Snälla Signe hade en vän i viken som hade motorcykel och som spelade piano på Mohriska biografen på kvällarna. När de närmare följderna av denna bekantskap började synas, försvann hon ur huset och ersattes med "Långa Helga". Detta hände strax före jul 1928, och Greta och jag kunde inte förstå att Signe, som vi saknade mycket, kunnat vara så "dum", upplyst som hon var.

Till stortvätt hade vi extra hjälp. Hon hette under många år fru Johansson. Hon hade fått ta hand om sina två dottersöner, av vilka den ena, Tore, gick i skola för pappa. De bodde i ett litet rött hus inne på en gård på Hunnebergsgatan och där var knappt plats för mer än en stor spismur, en säng, ett bord och några stolar. Det var faktiskt ännu fattigare än huset uppe på Kanberget. - Tvätten tog flera dagar. När den var torr, bars den av jungfru och tvättgumma till mangelboden högst uppe på Nygatan, där man fick hyra mangel. Fru Johansson undfägnades av mamma till jul och även någon gång dessemellan med matkorgar. Hon åt förstås hos oss (i köket) under tvättdagarna, och även Tore brukade då få mat där. Efter henne brukade vi citera: "Tänk, att vi fick köttbullar store som palte".

Något om hur jag var klädd.

Bekväma barnkläder som t.ex. strumpbyxor var okända ting i min barndom.

Min klädsel såg ut så här - jag talar nu om den tidiga barndomen- : först ett linne av vit bomull, som knäpptes på axlarna med tygknappar, så ett livstycke av ribbstickad trikå som knäpptes fram och där det fanns knappar för strumpeband i var sida. Strumporna, ylle på vintern och bomull på sommaren, var också ribbstickade. Yllestrumporna var vassa, särskilt i knäveckan. På knäna ståtade man med stoppar, eftersom slitstyrkan inte var så stor. Byxorna var sydda av vit bomull med linning upptill och sprund i sidorna. De knäpptes också på livstycket. Vintertid hade jag dessutom ett par yllebyxor utanpå. Det blev nästan omöjligt med alla dessa knapphål som skulle knäppas på i sidorna. Mamma hittade på att dra flikarna på det ena paret genom knapphålen på det andra, men det blev ändå svårbemästrat för små barnfingrar. Sedan följde underklämning av flanell att dra över huvudet och till sist klänningen, ylle på vintern och bomull på sommaren. Heltäckande förkläde, knäppt bak, tillkom ofta. På fötterna hade man känger som användes även inomhus. De kompletterades med galoscher då man gick ut. Det var inte så lätt för ett barn att klara alla dessa plagg själv. Mamma skötte alltid själv vår av- och påklädning, så jungfrun såg oss endast i påklätt skick. När Gunnar föddes måste mamma först sköta honom på morgonen. Då började jag klä på mig själv, hellre än att behöva vänta och sättas i andra hand.

När jag var liten sydde mormor och Wanda mycket av mina kläder. Några år hade vi hemsömmerska, (ungefär motsvarande mina år i flickskolan). Hon stannade vanligen en vecka och under den tiden var det ett fasligt provande, och alltid blev man stucken av de otaliga knappålarna. Att få allt färdigt hann hon inte på den tiden, utan mormor och mamma fick alltid en hel del efterarbete. Ytterplagg lät vi sy hos en speciell kappsömmerska. Inte förrän på gymnasiet hade jag ett konfektionssytt ytterplagg. Klänningar sydde vi i fortsättningen hos en sömmerska i närheten.

En del osorterade tidiga minnen.

Mina tidigaste minnen är från 4-årsåldern strax innan Gunnars födelse. Jag hade fått löfte att i en butik välja ut en mugg, och jag valde en utomordentligt vacker i tunt vitt knottrigt porslin med ett blomstermotiv på sidan. Så bad jag att få välja ut två till, en till lilla syster och en till lilla bror. Jag fick en till och tog då en något tjockare och inte fullt så vacker med simmande svanar på. Vid 4-årsåldern hade jag alltså förberetts på ett syskon, något som inte ansågs behövt sju år senare.

Det andra ungefär samtida minnet berör en väsentlig beståndsdel i mitt förhållande till mamma, nämligen skuldkänsla och dåligt samvete. Jag tror jag vid denna framskridna ålder hade råkat kissa i sängen, och vår jungfru hade blivit väldigt arg. Mamma låg på schäslongen och grät; hon var väl trött och kanske nära nedkomsten. Jag minns än hur frustrerad jag kände mig i mina försök att trösta henne, hur jag försökte hölja över henne en filt men ingenting hjälpte. Kroppslig bestraffning förekom aldrig i mitt barndomshem, men för min del räckte det med att "jag gjorde mamma ledsen." Förtvivlad brukade jag be mamma att "inte se ut sån i ansiktet."

När jag någon gång tycker barn bär sig konstigt åt, behöver jag bara erinra mig nästa bravad. När mormor fyllde 70 år i mars 1922, fick jag följa med tant Augusta från Kristiania för att välja ut en guldring åt mig. Jag tog förstås en med röd sten. För att den inte genast skulle bli för liten togs den till med växtån. Mamma virade en röd garnända på insidan för att jag skulle kunna använda den, men användningen var förstås förbehållen till söndagar eller när jag skulle vara "fin". Några månader senare var det väl som jag började skryta för några kamrater om denna rikedom. Till slut smög jag mig upp för trapporna och in i sängkammaren, där ringen förvarades i en vacker blå ask, och så smet jag ut igen för att visa dyrbarheten.

Om det var så att det inte imponerade tillräckligt minns jag inte, men plötsligt hittade jag på att visa min djärvhet genom att kasta ringen i gräset och sedan leta reda på den. Det gick som det måste gå: rätt som det var var ringen spårlöst försvunnen och gick inte att hitta. När mamma kom från skolan måste jag nu bekänna min olydnad, men trots upprepat letande och trots att jag än i dag skulle kunna peka ut den exakta platsen, var och förblev ringen borta. Min otröstlighet ansågs nog vara straff nog.

När jag tänker tillbaka på min tidiga barndom ser jag kvinnor omkring mig: mamma, mornor, Wanda, jungfrun. Av pappa har jag föga minne annat än att han fungerade som ett självklart högsta orakel. Kanske låg det något i vad mamma senare påstått, nämligen att pappa dåligt förstod sig på eller ansåg sig förstå småbarn, och att han önskade bekanta sig med sina barn först då de kom i skolåldern. Då beredde han mig emellertid en glädje så stor, att jag inte vet om jag upplevt någon större i livet. Sommaren 1924 var den sista hela sommar vi tillbringade i Odensjö före ombyggnaden av Slätthem 1930. Det var så pass trångt, att ett slags tält spänts upp utanför köket, så att vi kunde äta där även om det regnade. Där satt jag nu ensam och av någon anledning ledsen. Då kom pappa plötsligt in i tältet och gav mig "Svenska folksagor", del 1, i barnbiblioteket Sagas upplaga. Vilken lycka. Bilden utanpå föreställde en vacker flicka som plockade liljor, och i boken kunde man läsa de underbara sagorna om "Lilla Rosa och Långa Leda" och "Prins Hatt under jorden" och allt kunde avnjutas även i bilder som jag studerade in i minsta detalj.